

## ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ ФЕМІНІЗМУ В УКРАЇНІ

### THE ORETICAL-LEGAL CAUSES OF THE FORMATION OF FEMINISM IN UKRAINE

Саснко М.І., к.ю.н.,  
доцент кафедри теорії та історії держави і права  
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Тацуля С.І., слухачка магістратури  
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування  
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Гапіч І.О., слухач магістратури  
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування  
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У дослідженні розглянуто теоретико-правові витоки фемінізму його історичну генезу на національному і світовому рівні, проаналізовано теоретичне розуміння поняття «фемінізм» на рівні українського законодавства. Автори висвітлюють етапи розвитку і становлення феміністичного руху в українському суспільстві, окреслюючи роль жінки в українській державі від моменту виникнення фемінізму і по сьогоднішній день.

У статті аналізуються особливості фемінізму як інтелектуального руху в рамках визначеної філософської течії, який охоплює своїм змістом набагато ширше коло «жіночих проблем» ніж класичний фемінізм. До пріоритетних завдань сучасного фемінізму в дослідженні віднесено теоретико - правові основи жіночих рухів у політиці.

Виявлена низка проблемних питань щодо тлумачення «фемінізму», який привласнив собі різні дослідницькі методи і теоретичні концепції. Головним методом фемінізму є «збудження свідомості», а оскільки фемінізм є новим знанням на теми старих проблем і питань, то він вимагає точного розуміння і означення в рамках відносин теорія - методи. Доведено, що у фемінізмі методи, теорія і описи реалій складають певну єдність. Фемінізм є викликом для універсалізму, тому що зосереджується на дослідженні - процесу здобування само-свідомості, який є для нього одночасно теорією і політичною практикою.

Дослідження дозволяє зробити висновок що фемінізм охоплює доктрини, які містять вимоги рівних прав для жінок в теорії та практичному житті. Він є як організованим рухом за права жінок так і ідеологією суспільних перетворень, метою яких є не лише громадянська рівність, а й вимога творення особливого - світу, який би був також і світом для жінок. Сучасний фемінізм базується не на традиційних, безособових політичних поняттях, політичній репрезентації чи політичного представництва, а оперує поняттями «особистісної присутності» / «жіночого представництва».

**Ключові слова:** фемінізм, феміністка, історичні «хвилі фемінізму», суспільний конфлікт, жіноче представництво, сучасний фемінізм, феміністичні рухи.

The study examines the theoretical and legal origins of feminism, its historical origin at the national and world levels, and analyzes the theoretical understanding of the concept of «feminism» at the level of Ukrainian law. The authors cover the stages of development and development of the feminist movement in Ukrainian society, outlining the role of women in the Ukrainian state from the moment of feminism to the present day.

The article analyzes the peculiarities of feminism as an intellectual movement within the framework of a certain philosophical trend, which encompasses in its content a much wider range of «women's problems» than classical feminism. Priority tasks of modern feminism in the study include the theoretical and legal foundations of women's movements in politics.

A number of problematic issues have been identified regarding the interpretation of «feminism», which has brought to itself various research methods and theoretical concepts. The main method of feminism is «arousal of consciousness», and since feminism is a new knowledge on the topics of old problems and issues, it requires accurate understanding and definition in the framework of relations theory - methods. It has been proven that in feminism, methods, theory, and descriptions of realities constitute a certain unity. Feminism is a challenge to universalism because it focuses on research, the process of gaining consciousness, which is both a theory and a political practice for it.

The study concludes that feminism encompasses doctrines that hold equal rights for women in theory and in practical life. It is both an organized movement for women's rights and an ideology of social change, the purpose of which is not only civil equality but also the requirement to create a special world that would also be a world for women. Modern feminism is not based on traditional, impersonal political concepts, political representation or political representation, but operates on the concepts of «personal presence» / «women's representation».

**Key words:** feminism, feminist, historical «waves of feminism», social conflict, women's representation, modern feminism, feminist movements.

**Постановка проблеми.** Явище фемінізму в українському суспільстві розглядається як певна організація суспільної діяльності жінок і чоловіків, яка спрямована проти дискримінації жінок, за утвердження рівноправ'я та рівності чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства, за емансипацію та гуманізацію суспільства. Однак, на практиці зміст цього поняття значно ширший і різноманітніший, як і саме життя. Його трансформація відбувається із розвитком суспільно-політичних і економічних відносин, демократичних перетворень у світі, зміною суспільної свідомості.

До проблем участі чоловіка і жінки у суспільному житті зверталися ще інтелектуали античного світу. Зокрема, вперше ідею гендерної рівності обгрунтував Платон, який довів, що жінки і чоловіки однаковим чином наділені тими чеснотами, які необхідні для управління державою. Арістотель, навпаки, твердив, що жінки не

мають тих чеснот, що є у чоловіків, а тому їхнє підлегле становище цілком природне. Такий погляд на місце і роль жінки в суспільному й сімейному житті лише констатував наявний стан прав і повністю вписувався в існуючу світоглядну парадигму. Впродовж століть він домінував у всіх культурах Заходу і Сходу [1, с. 689]. Одвічна нерівність чоловіка і жінки у суспільстві виявлялася у наступному: маскулінізм (латинське masculinus - чоловічий) - комплекс тілесних, психічних і поведінкових особливостей (вторинних статевих ознак), що розглядаються як чоловічі (тобто зовні відрізняють чоловіка від жінки або самця від самки тварини); природній характер чоловічої домінації у суспільстві, маніфестація переваг чоловіків над жінками у питаннях сексу та в усіх суспільних сферах; патріархат - суспільство, в якому чоловіки є - домінантним елементом у суспільно політичних сферах (це явище також відоме як андрархія або андрократія); феміністи стверджують, що

патріархат є основою на якій побудована більшість сучасних суспільств; (необхідно і вкрай бажано відступити від цієї моделі для того, щоб досягти рівності статей) [2]; доктрина, згідно з якою домінація чоловіків у політичній владі є наслідком їхньої домінації у сімейних справах; мізогінія (грецьке *misos* – відраз; *gynē* – жінка) - (жіночоненавистництво) - ненависть, зневага, огида до жінок (антонім до слова філогінія) [2]; ненависть до жінок, яка виявилася у критичному сприйнятті всього, що було пов'язане з жінками [3, с. 174]. Нині фемінізм розглядаємо також як інтелектуальний рух в рамках визначеної філософської течії, який охоплює своїм змістом набагато ширше коло «жіночих проблем» ніж класичний фемінізм. До пріоритетних завдань сучасного фемінізму належить дослідження теоретико - правових основ жіночих рухів у політиці.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Фемінізм як ідеологія в духовному контексті почав формуватися в добу Просвітництва. Віра в розум поєднувалася у цей період з вірою в прогрес та можливість перебудови суспільства на розумних засадах. Оскільки жінки, як і чоловіки, є розумними істотами, то вони рівною мірою є носіями 17 невід'ємних прав. З цієї раціоналістично-ліберальної аргументації випливало, що немає жодних розумних підстав для дискримінації жінок як таких [3, с. 174].

Питання розвитку фемінізму в своїх наукових працях висвітлювали вітчизняні дослідники зокрема: О. А. Вороніна, Т. А. Дороніна, А. Романюк, О. С. Задорожня, А. І. Куприн, О. Г. Липовська, О. Кісь, Т. Марценюк, Н. В. Зборовська, С. Павличко, Л. Таран та інші.

**Мета статті** полягає в розкритті теоретико – правових витоків сутності терміну «фемінізм» та етапів його розвитку як на світовому, так і на українському рівні.

**Основні результати дослідження.** Термін «фемінізм» (в англійській мові «*feminism*», латинською «*femina*») означає низку політичних і суспільних рухів, ідеологій, які мають спільну мету - визначити, встановити і досягти політичної, економічної, культурної, особистої та соціальної рівності жінок та чоловіків. В основу фемінізму покладено переконання про одвічну нерівність жінок і чоловіків та твердження, що жінки є об'єктом постійної дискримінації [4, с. 38].

Розглянемо походження терміну «фемінізм» та основні його етимологічні версії. Вперше даний термін згадується у 18 ст. Прихильники першої версії (Ж. Фресс, К. Оффен, К. Форє) пов'язують запровадження терміна «фемінізм» з ім'ям французького літератора Александра Дюмасина, який запозичив цю лексему з медичного вокабуляру наприкінці 18 століття. Адепти другої версії (Дж. Рендалл, Дж. Ебрей, Т. Мід, М. Візнер) приписують авторство цього слова соціалісту-утопісту Ш. Фур'є, який, іменуючи феміністами прибічників ідеї жіночого рівноправ'я, наполягав на тому, що «розширення прав жінок є головним мірилом суспільного прогресу». Згідно з третьою версією, конструювання терміна «фемінізм» належить теоретикові утопічного соціалізму Р. Оуєну, який наголошує на тому, що ключовою позицією доктрини фемінізму від самого початку її формування виступала ідея рівноправ'я проти-лежних статей у соціально-політичному та культурному житті [5, с. 88].

Загально фемінізм є ідеологією звільнення жінки, тому що істотним в усіх феміністських рухах є переконання, що жінка терпить несправедливість у зв'язку з власною статтю. У рамках такого широкого формулювання фемінізму містяться різні підходи до з'ясування причин і чинників утисків жінок. На сьогоднішній день в усьому світі існує близько 300 тлумачень цього поняття.

Сучасний науковий дискурс розглядає поняття «фемінізму» в трьох аспектах. По-перше, фемінізмом називають різноманітні форми жіночого опору чоловічій тиранії, які спостерігаються в будь - якій культурі та у всі періоди історії. По-друге, під фемінізмом розуміють конструювання

соціально-економічних і політичних обов'язків з метою викорінення домінування, заснованого на розподілі людей за статтю. По - третє, фемінізмом номінують політику, спрямовану на зміну існуючого владного дискурсу.

Спираючись на теорії походження вказаного терміну, можна окреслити основні історичні «хвилі» такого явища. Фемінізм «першої хвилі» сформувався у 19 ст. і тривав до 20-х років 20 ст. Перший етап характеризувався передусім боротьбою за надання жінкам рівних з чоловіками виборчих прав, тому отримав назву суфражистський рух (з англ. мови «*suffrage*» означає право голосу), який набув найбільшого поширення у США та Великій Британії. Згодом сформувалось два головні напрями: ліберальний і соціалістичний. Вимога рівних з чоловіками виборчих прав відповідала суті лібералізму, в той час коли соціалістичний напрям полягав у досягненні рівності між жінками і чоловіками за умов використання досягнень науки і техніки. Відродження фемінізму під час «другої хвилі» відбулося у 60-ті роки 20 ст. підназвою «неофемінізм» або «сучасний фемінізм». «Друга хвиля» засвідчила, що феміністичні організації та ініціативи поширилися вже в більшості країн у всіх регіонах світу. Було виділено такі головні питання: поділ на публічну та приватну сферу; патріархат; стать і гендер (культурна стать); рівність і відмінність. Результатом «другої хвилі» стало те, що жінкам стали доступні засоби контрацепції, було легалізовано право жінок на аборт, відкрито двері до елітних навчальних закладів, було змінено характер публічних розмов щодо місця та значення жінок у суспільстві. З початку 90-х років 20 ст. триває фемінізм «третьої хвилі». В межах «третьої хвилі» сформульовано такі цілі: боротьба з усіма можливими причинами, які породжують суспільну несправедливість; розвиток освіти молодих жінок, щоб вони були вільними, щасливими та гордими зі своєї жіночості і не боялися реалізувати обраних для себе цілей; освіта повинна стати складовою частиною фемінізму [5, с. 108-109].

Фемінізм привласнив собі різні дослідницькі методи і теоретичні концепції. Головним методом фемінізму є «збудження свідомості», а оскільки фемінізм є новим знанням на теми старих проблем і питань, то він вимагає точного розуміння і означення в рамках відносин теорія - методи. Тверджують, що у фемінізмі методи, теорія і описи реалій складають певну єдність. Фемінізм є викликом для універсалізму, тому що зосереджується на дослідженні - процесу здобування самосвідомості, який є для нього одночасно теорією і політичною практикою [6, с. 61]. Відомо, що окремі французькі феміністки перестали уживати слова фемінізм, вважаючи, що це є ще один - «*izm*» [7].

Розглянувши основні світові теорії походження та історичні етапи виникнення фемінізму, логічною послідовністю буде дослідження виникнення жіночого руху в українському суспільстві. В контексті розвитку українського соціуму поняття «фемінізм» почало охоплювати широке смислове поле і розглядатися як суспільний рух, як соціально-політична теорія, як світоглядна і культурна категорія. В Україні на сьогоднішній день існують такі визначення: соціально-політична теорія, яка розглядає процес приниження жінки в суспільстві, а також шляхи подолання чоловічої переваги над жінками; широкий соціальний рух за рівність прав для жінок, що протистоїть соціальній системі, у якій положення людей різних статей нерівноправне; філософська концепція соціокультурного розвитку, яка виявляє зверхність до жіночого соціального досвіду в уявленнях про світ і суспільство.

В Україні поняття «фемінізм» починає з'являтися і обговорюватися з 1990 року. Це слово викликає неоднозначну реакцію. Проте як літературна і політична течія український фемінізм оформився ще в 80-х роках 19 ст. Найяскравішими представницями в українській літературі були О. Пчілка, Н. Кобринська, С. Русова, Леся Україн-

ка, О. Кобилянська, С. Крушельницька та С. Окуневська. Це жінки, які не шкодували про затрачені сили у боротьбі за жіночу свободу. Вони вважали, що визволення жінки не є актом фемінізму, а є таким же природним виявом культурної і політичної соціальної еволюції, яким був акт визволення від кріпацтва.

У Наддніпрянській Україні основні зусилля емансипаційного руху були зосереджені на боротьбі за право жінки на освіту. Так, у 1878 р. засновано Вищі жіночі курси в Києві. Жінки брали активну участь у культурно-освітньому русі, а також у суспільно-політичному житті.

У Західній Україні першою жіночою організацією стало засноване за ініціативою Наталії Кобринської у 1884 р. у м. Станіславові (нині м. Івано-Франківськ) «Товариство руських жінок». Наталія Кобринська стояла біля витоків українського фемінізму. Вона вела активну громадську діяльність, організувала збір підписів за право жінок навчатися в університетах і гімназіях. До Галицького сейму як результат її кропіткої праці внесено ряд вимог і пропозицій щодо захисту прав селян. В 1887 р. разом з Оленою Пчілкою вони видали альманах українок «Перший вінок», що увійшов в українську історію як перша жіноча збірка, заклавши основи розвитку жіночих часописів, які редагували і видавали самі жінки.

У 1930 роках «жіноче питання» було оголошено повністю вирішеним. Незважаючи на відхід від традиційного фемінізму, розв'язання проблеми суспільного рівноправ'я жінок у радянський період характеризувалося підвищенням їхнього освітнього та професійного рівня, активною участю в науковому, літературно-мистецькому житті країни. Водночас нерозв'язаними залишилися проблеми «подвійного навантаження» жінок (на виробництві та вдома), захисту материнства тощо. У порівнянні з розвиненими країнами жінки України мали дуже невелике представництво у вищих органах державної влади, порівняно небагато їх було у виробничо-бізнесовій еліті.

На початку 1990-х рр. у ході розвитку в Україні політичних рухів, зокрема Народного руху України, жінки почали відновлювати жіночі організації, що в роки СРСР [8, с. 75] припинили свою діяльність. Водночас жіночий рух в Україні набув виразних феміністичних ознак внаслідок стихійно прогресуючої в ході ринкових перетворень економіки дискримінації жінок в політичній сфері та на ринку праці.

Однією з найяскравіших постатей фемінізму незалежної України є Соломія Павличко. У розвитку східноєвропейського фемінізму С. Павличко відіграла настільки значну роль, що годі уявити, як виглядали б вище означені контексти без її імені. Вона 1992 р. утворила видавництво «Основи», у якому до грудня 1999 р. незмінно очолювала редакційну раду і формувала видавничу політику [8].

У незалежній Україні відроджуються давні та створюються нові жіночі організації (зокрема «Союз Українок» (1917), «Femen» (2008)), активно йде процес повернення доцінностей ліберального фемінізму та посилюються зв'язки національних жіночих організацій з міжнародними жіночими об'єднаннями. Велика кількість українських жіночих організацій продовжують ефективно діяти в діаспорі. Після надання Україні незалежності феміністичні тенденції в українському суспільстві отримали нові можливості для подальшого розвитку, але цей розвиток мав деякі особливості.

У перші роки незалежності України специфіка українського жіночого руху полягала в тому, що жіночі інтереси в ньому були підпорядковані інтересам національно-державним, тобто проблеми боротьби з дискримінацією жінок, законодавче забезпечення гендерної рівності та відстоювання їх прав розглядалися як другорядні у порівнянні із завданнями національно-культурного відродження та державотворення.

Від другої половини 1990-х рр. феміністський рух в Україні набув значного поширення. Почали діяти регі-

ональні об'єднання та клуби, виникли жіночі політичні партії: «Жінки України», Всеукраїнська партія жіночих ініціатив, Жіноча народна партія (об'єднана) [9, с. 56].

На кінець 1990-х рр. в Україні вже було зареєстровано понад 100 громадських жіночих об'єднань - регіональних, всеукраїнських та міжнародних (міжнародна федерація ділових жінок «Либідь», «Надія», міжнародний фонд «Панна»). Вони вплинули на вдосконалення законодавства та механізми щодо поліпшення становища жінок, прагнули суспільного визнання організованого жіночого руху як важливого державотворчого чинника. В Україні діють декілька правозахисних груп жінок, серед яких найпопулярнішою є група «Femen» яка діє в рамках нових суспільних рухів, безперечно заперечуємо тезу окремих європейських дослідників щодо - «Femen», як широкого суспільного руху, відповідно це протестна група, діяльність якої ув'язується з поняттям «поп-фемінізму» [10].

Сучасний етап розвитку феміністської теорії та феміністських рухів пов'язаний з дефінітивними уточненнями самої суті фемінізму та його новітніх трактувань.

Фемінізм охоплює доктрини, які містять вимоги рівних прав для жінок в теорії та практичному житті. Він є як організованим рухом за права жінок так і ідеологією суспільних перетворень, метою яких є не лише громадянська рівність, а й вимога творення особливого - світу, який би був також і світом для жінок. Загально фемінізм є ідеологією визволення жінок, тому що істотною рисою усіх його напрямів є фундаментальна позиція, що жінка терпить несправедливість у зв'язку з власною статтю [11].

Україна згідно з вимогами Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», включила принцип рівноправності жінок і чоловіків до Конституції України, відповідні норми які є основою гендерного законодавства. Так, рівність прав і свобод людини й громадянина незалежно від статі визначається і гарантується ст. 24 Конституції України, в якій, зокрема, закріплено: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» [12, с. 28].

З прийняттям Основного Закону конституційно-правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні не тільки не завершилося, а навпаки, активізувалося й поглиблюється завдяки конкретизації відповідних конституційних норм у кодексах, законах, постановах, указах, розпорядженнях та інших правових актах національного рівня. Для чіткішого сприйняття цього масиву документів правового характеру з метою можливого подальшого використання в рамках державно-управлінських досліджень та практичного застосування їх упорядковано відповідно до існуючих класифікацій. Найбільш прийнятною з цієї точки зору видається концепція необхідного і достатнього складу нормативно-правових баз, автором якої є В.Бакуменко [13].

Суть цієї концепції полягає в розгляді нормативно-правових баз для будь-яких сфер діяльності як складних систем та виділенні в кожній з них трьох рівнів, найбільш суттєвих з погляду забезпечення виконання функцій такої бази, а саме - рівня функціонального ядра, рівнів необхідного і достатнього складу нормативно-правової бази [13, с. 316]. Такими системоутворюючими нормами за своєю юридичною природою і призначенням є конституційно-правові норми, що регулюють відносини у сфері

державної гендерної політики. Водночас положення законів не закріплюють відповідні процедури й механізми забезпечення рівності статей, а отже, залишаються декларативними [14, с. 62]. З правового погляду в Україні забезпечене недискримінаційне для жінок законодавство. З погляду забезпечення гендерної рівності вважаємо, що законодавство України перебуває у стані трансформації від гендерно нейтрального до гендерно чутливого. На конституційному рівні закріплені фундаментальні права людини, а також гарантії їх захисту.

Сучасний український фемінізм базується і на західному досвіді. В самій же історії західних демократій можна прослідкувати певну закономірність: кожен новий період їх розвитку, пов'язаний зазвичай з глибокими суспільними, політичними і культурними змінами, але одночасно революції і війни породжували активізацію рухів за визволення жінок. Характерним, на думку Г. Уліцької є й те, що не можна характеризувати боротьбу за права жінок як процес який іде по лінії - зміцнення, -вивищення; такий рух, на думку дослідниці, здійснюється - синусоїдно [15, с. 71].

Отже, доктрини фемінізму від самого початку оформлення течії були скеровані на досягнення жінками рівних прав з чоловіками, які повинні були здійснитися в рамках суспільних перетворень і досягнення як громадянської рівності так і вироблення феміністичної ідеології. Сучасний фемінізм базується не на традиційних, безособових політичних поняттях, політичній репрезентації чи політичного представництва, а оперує поняттями «особистісної присутності» / «жіночого представництва». Нинішня політика існує для феміністок там, де існує суспільний конфлікт; дефініцію політики визначають стосунки, які опираються на стосунки і уклади у структурах влади, де

одна група здійснює контроль над іншими. Основою жіночих політичних рухів є: 1) визнання за жінками аналогічних з чоловіками цивільних прав; 2) інтелектуальна емансипація; 3) досягнення початково рівних політичних прав, а згодом – рівної участі у політичній діяльності.

**Висновки.** До останнього часу розвиток жіночого руху в Україні ілюстрував різновид розвитку активізації громадської діяльності жінок, що виростає з актуальних для певного історичного періоду конкретного суспільства потреб, а не з нового для всієї історії людства розуміння (актуалізованого фемінізмом) легальних прав. Саме цим цей різновид жіночого руху відрізняється від фемінізму англо - саксонського типу, який розвивався в правовому суспільстві й тільки в такому суспільстві міг з'явитися. Жіночий рух в Україні намагався відстояти права жінок в українському громадянському житті. Він не був орієнтований, як це було притаманно фемінізму англосаксонського типу, на глибоку феміністичну перебудову всіх суспільних відносин. Сьогодні жіночий рух в Україні розвивається повно масштабно, українські жіночі організації стають політичною та громадянською силою, роблять значні кроки в розвитку гендерних студій в Україні.

Підсумовуючи, можна констатувати що, фемінізм як суспільне явище має досить широке і різноманітне тлумачення, яке сформувалося залежно від різних чинників та передумов соціально-політичного характеру на різних історичних етапах. Феміністичний рух в Україні пройшов тривалий процес свого становлення, відповідно до якого на кожному етапі формування українського соціуму роль жінки надіялась змістовним статусом. На сьогоднішній день статус жінки трансформується, закріплюючи її значення в усіх сферах суспільного життя.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Соломін О. А. Фемінізм. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид. доп. Київ : Генеза, 2004. 454с.
2. Жеребкіна І. Теорія і історія фемінізму: навч. посібник. Харків : Пресс, 1996. 387 с.
3. Романюк А. С. Історія західних політичних вчень. Політичні доктрини ХХ — початку ХХІ ст.: навч. посібник. Київ : Знання, 2011. 255 с.
4. Богачевська - Хомяк М., Веселова О.М. Жіночий рух в Україні. Енциклопедія історії України: Т. 3-т. Київ : «Наукова думка», 2005. 672 с. URL : [http://www.history.org.ua/?termin=Zhinochy\\_rukh\\_v\\_Ukraini](http://www.history.org.ua/?termin=Zhinochy_rukh_v_Ukraini) (Дата звернення 25.03.2020 р.)
5. Зборовська Н. В. Феміністичні роздуми: на карнавалі мертвих поцілунків. Львів : Літопис, 1999. 336 с.
6. Humm M. Słownik teorii feminizmu. Z języka angielskiego przełożyli: Bożena Umińska i Jarosław Mikos. Warszawa: Semper, 1993. s. 61.
7. Hamlin A., Pettit P. (red.). The Good Polity. Oxford : Blackwell, 1989.
8. Павличко С. Фемінізм. Київ : Основи, 2002. 322 с.
9. Таран Л. Жіноча роль Жінка-автор у сучасній українській прозі : Емансипаційний дискурс. Київ : Основи, 2007. 126 с.
10. Кульчицький С. В. Енциклопедія історії України. URL : <http://www.history.org.ua/?termin=SRSR> (Дата звернення 23.03.2020 р.)
11. Beasley C. What is Feminism? London : Sage, 1999.
12. Надольний І. Ф. Конституція України - Основний Закон суспільства, держави, людини: науково-методичні рекомендації. Київ : УАДУ, 1998. 224 с.
13. Бакуменко В. Д. Теоретико-методологічні засади формування державно-управлінських рішень: дис. на здобуття ступеня д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2001. 400 с.
14. Олійник А. С. Конституційне законодавство України: Гендерна експертиза. Київ : Логос, 2014. 77 с.
15. Ulicka G. Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw. Warszawa : Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, 1993. 92 s.